

Термометър на Галилей

Галилей е конструирал термометър, който днес носи неговото име. Уредът представлява затворен вертикален стъклен цилиндър, по-голяма част от който е изпълнена с безцветна прозрачна течност. В течността са потопени няколко (6 – 10) запоеени стъклени ампули с разноцветни течности. Към всяка ампула е прикрепено метално етикетче, върху което е отбелязана стойност на температурата. Масата и обемът на ампулата са подбрани така, че силата на тежестта и Архимедовата сила се уравниават, когато температурата на течността е равна на отбелязаната върху етикетчето. Така, ако ампулите, върху които е отбелязано 20 °С и 22 °С плават, а тези с означения съответно 18 °С, 16 °С и т. н. – са потънали, то температурата е между 18 °С и 20 °С. Уредът се използва в интервала на стайните температури и от естетическа гледна точка предимството му пред традиционните термометри е очевидно. Освен това, като се знае на кой цвят на течността в ампулата каква температура съответства, отчитането на показанията може да се прави от значително разстояние.

Задача. В кой случай термометърът на Галилей е по-чувствителен – когато в него се използва вода, или когато се използва спирт?

Решение

Функционирането на термометъра на Галилей се основава на баланса между силата на тежестта и Архимедовата сила, действаща на дадена ампула. Доколкото силата на тежестта е постоянна, плаването или потъването на една ампула се определя само от Архимедовата сила F_A . Следователно мярка за чувствителността на термометъра ще бъде производната $\frac{dF_A}{dt}$ на F_A спрямо температурата t – колкото по-голяма промяна на силата предизвиква определено повишение на температурата, толкова по-чувствителен е термометърът.

На поставения въпрос за чувствителността не може да се отговори на качествено равнище, защото са налице два противодействащи си фактора. От една страна температурният коефициент на разширение на спирта е по-голям от този на водата и поради това термометърът със спирт би трябвало да бъде по-чувствителен. От друга страна обаче плътността на водата е по-голяма, така че е възможно дори по-малка промяна на плътността ѝ да доведе до по-голяма промяна на Архимедовата сила. Ето защо проблемът трябва да се разгледа количествено.

Ако означим с v обема на ампулата, с g – земното ускорение, а с ρ – плътността на течността, Архимедовата сила е:

$$(1) \quad F_A = \rho g v.$$

Посредством формулата:

$$(2) \quad \rho = \frac{M}{V}$$

плътността може да се изрази чрез масата M и обема V на течността. И тъй като за относително тесните температурни интервали, за които става дума в задачата, обемът е линейна функция на температурата, то:

$$(3) \quad V = V_0(1 + \beta t),$$

където β е коефициентът на обемно разширение на течността при температура около 20 °С.

От трите формули следва, че като функция на температурата Архимедовата сила се описва с израза:

$$(4) \quad F_A = \rho_0 g v \frac{1}{1 + \beta t},$$

където ρ_0 е плътността на течността при 20 °С. Чрез диференциране по t за търсената производна получаваме:

$$(5) \quad \frac{dF_A}{dt} = - \frac{\rho_0 g v \beta}{(1 + \beta t)^2}.$$

(Знакът минус означава, че с повишаване на температурата Архимедовата сила намалява. Чувствителността всъщност зависи от модула на $\frac{dF_A}{dt}$.)

Като отчетем, че и за водата, и за спирта β не надминава по порядък 10^{-3} , за отклонения от няколко градуса над или под 20 °С можем да смятаме знаменателя в (5) приблизително равен на единица. При това положение чувствителността на термометъра се определя единствено от произведението $\beta\rho_0$ за всяка от двете течности.

Тъй като плътността на водата е 10^3 kg/m^3 , а коефициентът на обемното ѝ разширение – примерно $2,3 \cdot 10^{-4} \text{ K}^{-1}$, за нея въпросното произведение е $\beta\rho_0 \approx 0,23 \text{ kg/(K.m}^3)$. Плътността на спирта е 790 kg/m^3 , а коефициентът на обемното му разширение – $1,1 \cdot 10^{-3} \text{ K}^{-1}$. Следователно за спирта съответното произведение е $\beta\rho_0 \approx 0,87 \text{ kg/(K.m}^3)$, което означава, че със спирт термометърът на Галилей ще бъде повече от три пъти по-чувствителен, отколкото ако се използва вода.